

Eesti NSV

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

ÜHINGU TEGEVLIIGE
AJALOOTEADUSTE KANDIDAAT

A. LIEBMAN

**1924. a. 1. DETSEMBRI
RELVASTATUD
ÜLESTÕUS**

Nr. 8 (52)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1950

EESTI NSV
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

ÜHINGU TEGEVLIIGE
AJALOOTEADUSTE KANDIDAAT

A. LIEBMAN

1924. a. 1. DETSEMBRI
RELVASTATUD ÜLESTÕUS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1950

Hlt

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

3813

1. Revolutsioonilise situatsiooni küpsemine Eestis 1923.—1924. aastal.

Iga revolutsiooni põhiküsimuseks on võimuküsimus. Võimuküsimus lahendatakse ainult jõuga. Relvastatud ülestõus on proletariaadi poliitilise võitluse kõrgeim vorm võimu eest. Võidurikka ülestõusu tähtsaimaks tingimuseks on otsustavate proletaarsete kihtide valmisolek halastamatuks relvastatud võitluseks valitsevate klasside poliitilise võimu kukutamise eest ning massilise revolutsioonilise partei olemasolu, kes on ideoloogiliselt ja organisatsiooniliselt monoliitne, marksislik-leninliku teooriaga relvastatud ning kes on võimeline juhtima rahvahulkade võitlust.

„Ülestõus nagu sõdagi on kunst“ (Marx). Ta on allutatud eri seadustele, milledesse tuleb tähelepanelikult süveneda ja millede unustussejätmine viib lüüasaamisele.

Marksismi-leninismi klassikud ei käsitle kunagi ülestõusu kui omaette akti, eraldatud, lahus klassivõitluse teistest momentidest. Ülestõusu valmistatakse ette teatava maa klasside kogu eelneva võitlusega ning ta kujutab endast kogu eelneva võitluse orgaanilist jätku. Revolutsioonilise partei kogu tegevus kapitalistlikus ühiskonnas peab perspektiivis olema suunatud sellele, et valmistada rahvahulki ette ja mobiliseerida neid revolutsioonilise tõusu ajal oma võitluse kõrgeimale vormile — ülestõusule.

Iga ülestõusu, revolutsiooni tuleb vaadelda eelkõige kahest küljest: esiteks tuleb jälgida olukorda, milles tekib revolutsioon, ülestõus, ja teiseks seda, kuidas revolutsioon teostatakse. Mõlemad küsimused on teineteisega orgaaniliselt seotud.

Ülestõus on võimatu, kui seda ei teostata vastavas olukorras, teatavate tingimuste juures. Ülestõus on edukas ainult siis, kui maal on olemas revolutsiooniline situatsioon.

Kui asuda 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu analüüsisele, on vaja eelkõige tutvuda kodanliku Eesti majandusliku ja poliitilise olukorraga, milles tekkis eesti proletariaadi kangelaslik relvastatud ülestõus.

Tartu rahu sõlmimisel Vene NFSV-ga 1920. aastal oli kodanlik Eesti vabariik oma majanduslikult arenemiselt soodsas seisukorras. Tsaarivalitsuse ajal ehitati Balti kubermangudesse terve rida suuri tööstusettevõtteid. Eestimaal töötasid metalli- ja laevatehased, tekstiilitööstuse suurkäitised, paberi-, tselluloosi-, tsemendi- ja teised suure tootmisvõimega vabrikud. Ainuüksi Vene-Balti laevatehaste töölise arv oli 1917. aastal 11 000. „Dvigateli“ vagunitehases töötas mitu tuhat töölise. Narva Kreenholmi tekstiilivabrikus töötas 14 000 töölise; selles vabrikus oli ligi 500 000 värtnat ning 31 000 kudumiselge. Kreenholmi käitist loeti üheks suuremaks ning moodsamaks tekstiilikäitiseks kogu Euroopas.

Need olid ülevenemaalise tähtsuse ja ulatusega ettevõtted, mida võis käiku lasta loomulikult ainult suurte kapitalidega.

Kõik need Eestis asuvad suured ettevõtted jäid pärast Eestit Nõukogudemaast traataiaga lahutanud Tartu rahu sõlmimist ilma loomulikust tagamaast, mis võinuks selle suure tööstusaparaadi saadusi tarvitada. Nende ettevõtete käimapanekuks puudus kapital: esialgu püsisid eesti vabrikandid üksnes nende laenude abil, mis nad said Eesti Panga kaudu, kelle käsutuses oli 1920. a. rahulepingu alusel Nõukogude Venemaalt saadud 15 miljonit kuldrubla. Neid miljoneid kulutasid vabrikandid laialdaseks priiskamiseks, mistõttu „Eesti vabariik“ sai välismaal „rahvusvahelise mustuse augu“ (nagu Pariisi ajaleht „Echo de Paris“ Tallinna nimetas) kuulsuse.

Ent 1923. a. talvel hakkas kullafond lõppema ja „demokraatlik“ valitsus oli sunnitud krediite sulgema. Sellele järgnesid vabrikute ja ettevõtete pankrotid. Juba kodanliku Eesti alg-aastail hakkasid suuremad ettevõtted, kus varemalt töötasid tuhanded töölised, samm-sammult tööd vähendama, kuni neist ettevõttest ainult nimetused järele jäid. Kui Eestis enne imperialistlikku esimest maailmasõda kolmes tähtsamas tööstusharus — metalli- (kaasa arvatud ka laevaehitus), ehitusmaterjalide ja tekstiilitööstuses — oli suurkäitistes kokku üle 60 000 töölise, siis kahekümnendate aastate alguseks oli see arv langenud 8000—9000-ni.

Suurettevõtete arv vähenes pidevalt. Suurkäitiste masinad ja sisse-seaded muutusid ülearuseks ning eesti töusikud, kelle kätte või „hoole alla“ need sattusid, sahkerdasid need vanarauana välismaa hangedajatele.

1923.—1924. a. tööstuslik-kaubandusliku kriisiga Eestis kaasnes kriis ka põllumajanduses. Põllumajandusliku kriisi peamiseks põhjuseks Eestis oli kodanluse agrarpoliitika, mitte aga halb teravilja-saak, nagu eesti kodanlus halises. Mõisade jagamise tagajärjel said

maid peamiselt kodanluse kindralid ning teised kõrgemad ohvitserid, „ristirüütlid“, keda oli autasustatud nõukogude võimu vastu peetud sõjast osavõtmise eest; ohtralt anti lisamaad kulakuile, nii neile endile kui ka nende poegadele ja teistele perekonnavõsudele. Ainult armetult väike ning halvem osa maast anti maata ja vähese maaga talupoegadele-kehvikutele. Talurahva enamikul puudus vajalik põllutöoinventar: loomad ning hooned, ta oli sunnitud maksuma kõrgeid maksu ja tema turutoodang oli väike.

Majanduskriis Eestis põhjustas seninägemata poliitilise kriisi. Majanduskriisi süvenedes vahekorrad ja vastuolud kodanluse üksikute kihtide ja gruppide vahel üha teravnesid. Need vastuolud väljendusid ka alatistes raskustes valitsuse moodustamisel. „Katastroofiliseks“ (eesti kodanluse enda sõnade järgi) kujunes olukord 1924. a. kevadel, kui Riigikogu keskparteid sotside aktiivsel toetusel haarasid võimu enda kätte, jättes valitsusest välja Riigikogu suurima ning majanduslikult tugevaima partei — põllumeeste partei. See oli haletsemisväärne valitsus, keda juhtisid võimu- ja rahaahned spekulandid. Tema peamiseks tegevuseks oli eesrindlike proletaarlaste jälitamine, vangistamine ja tapmine.

Tuleb märkida, et 1923. aastal valitud Riigikogus ei olnud ühelgi kodanluse parteil absoluutset enamust, mis tõsiselt raskendas „stabiilse“ valitsuse olukorda. Riigikogus oli põllumeestekogudel 23, tööerakonnal 12, sotsiaaldemokraatidel 15, Tööraha Ühisel Väerindel 10 kohta jne. Selline oli umbkaudne ülemaaline jõudude vahekord. Kuid linnades oli olukord teistsugune. 1923. a. sügisel toimunud linnaomavalitsuste valimistel anti Tallinnas, Tartus ja Pärnus Tööraha Ühise Väerinde poolt 37,63%, põllumeestekogude poolt 25,31%, tööerakonna poolt 12,22% ja sotsiaaldemokraatide poolt 24,94% kõigist häältest. Hoolimata survest valimiste ajal viis revolutsiooniline Tööraha Ühine Väerinne Tallinna linnavolikogusse 36 esindajat 101 hulgast. Oma esimeses hirmus tühistas kodanlus valimised. Ent valitsus taipas, et uued valimised toovad kommunistlikule väerindele veel rohkem häáli, seepärast võeti uute valimiste asemel ette ülemaalsed vangistamised ja rüüstamised, arreteeriti aktiivsemad linnavolinikud ja kandidaadid. Linnavalitsuste moodustamisele asuti Pärnus, Tartus ja Tallinnas alles siis, kui kõik Tööraha Ühise Väerinde liikmed olid „demokraatlikest“ asutustest kõrvaldatud või maha lastud. Valimiste tulemused tõendasid, et linnades oli tugevamaks parteiks Tööraha Ühine Väerinne.

Uus Akel-Strandmani valitsus katkestas „majanduse tervendamise“ eesmärgil laenu andmise ning hakkas igasuguste surveabinõudega töörahvalt raha välja pumpama, et riigikassat vähegi täita. Selle „majanduse tervendamise“ poliitika tagajärjel lõpetasid jooksva kapitali puudumisel viimasedki vabrikud ja töökojad oma tegevuse. 1924. a. kevadest alates tekkis ja kasvas peadpööritava kiirusega

tööstuslik kriis. Maist novembrini vähenes vabrikutööliste arv $\frac{1}{4}$ võrra. Terve rida tööstusi ja käitisi jäi pankrotti. „Riigi Teataja“ lisas ilmusid pikad nimekirjad, milles teatati suuretevõtete, nagu: Hanko ja Ko (kelle defitsiit ulatus 40—50 milj. Eesti margani), Eesti-Prantsuse Panga, M. Punga pangakontori, kirjastuse „Varrak“ ning paljude teiste „soliidsete“ kontorite ja asutuste maksujõuetusest. Prostititud vekslite summa oli 1923. a. 5,5 miljonit marka, 1924. a. kasvas see juba 11,9 milj. margani.

Majanduskriisi ajal kasvas järsult tööpuudus. 1924. a. suve lõpul oli üle 15 000 töötut, rääkimata pooltöötulist. Sügiskuudel kasvas tööpuudus veelgi: töötute arv ulatus ametlike andmete järgi 20 000-ni. Samal ajal tõusis pidevalt elukallidus: suhkru ja jahu hind tõusis mõne kuuga 40—50% võrra. Tööraha majanduslik olukord muutus väljakannatamatuks.

Et võimu uuesti enda kätte haarata, kuulutasid parempoolsed kihid avalikult „demokraatliku valitsemisviisi“ iganenuks ja asusid fašistliku riigipöörde ettevalmistamisele. Juba kevadel, kui uus valitsus ametisse astus, pidas tagurlik kildkond, mille eesotsas olid Päts, Laidoner jt., salajase koosoleku, kus peeti nõu riigipöörde teostamise üle. Päts väitis sel koosolekul, et „Akeli valitsus laseb võimu juurde kommunistide valitsuse“ ja ta tulevat vägivallaga ametist kõrvaldada. Koosolekul otsustati alustada laialdast agiteerimis- ja organiseerimistööd riigipöörde ettevalmistamiseks. See ettevalmistustöö kulges kahes suunas: ühest küljest nõudsid parempoolsed oma ajakirjanduses, Riigikogu koosolekutel ja ülemaalisel kihutustöös presidendi instituudi kehtestamist ja valimisseaduse muutmist „Inglismaa eeskujul“, mis oleks kindlustanud kõige suuremale erakonnale Riigikogus täieliku enamuse. K. Päts valmistas sellekohase „põhiseaduse parandamise kava“, milles senistele „demokraatlikele põhimõtetele“ kriips peale tõmmati. Teisest küljest püüdsid parempoolsed kehtivat „demokraatlikku“ korda ägeda kihutustööga rahvahulkade silmis naeruvääristada, püüdsid kodanliku ajakirjanduse kaudu ülistada Mussolini fašistlikku režiimi Itaalias, selleks et rahvahulgad riigipöörde teostamisel Riigikogu kaitseks välja ei astuks.

Majanduskriisi tõttu tõusis Eestis järsult tööliklassi revolutsiooniline aktiivsus, kasvas laialdaste töörahvahulkade püsiv rahulolematumus kehtiva korra vastu. Eestimaa Kommunistliku Partei püsiva selgitustöö tõttu kasvas tööliste klassiteadvus, nende oskus tõmmata oma revolutsioonilise võitlusega kaasa laialdased kehvtalurahva hulgad ja linnade töötavad kihid. Eesti töörahas oli valmis aktiivselt ja otsustavalt vastu astuma reaksioonilise kodanluse katsetele kehtestada Eestis fašistlik diktatuur. Juba 1924. a. jaanuaris, kui arreteeriti Tööraha Ühise Väerinde saadikuid ja kandidaate, oli töötavate rahvahulkade meeleolu väga ärev. 20. veebruaril organiseeris EKP töötatööliste demonstratsiooni vangistatud seltsimeeste vabastami-

seks ja suletud töölisühingute avamiseks. 1924. a. kevadel toimusid Tallinnas stiihilised tööliste demonstratsioonid. Nälgivad mees- ja naistöölised tungisid Toompeale hüüetega: „Parem surra kui nälgida külmades kongides!“ 1. mail toimus Tallinnas võimas töörahva demonstratsioon ja rongkäik Toompeale, kus nõuti valitsuselt poliitiliste vangide vabastamist. Revolutsioonilisi laule lauldes tungisid töölisel ratsapolitseist teed läbi murdes Toompeale. Tartus ja teistes linnades toimusid samuti tööliste rongkäigud ja meelevaldused. Isegi sellises väikekodanlikus linnakeses nagu Viljandi tungisid töölisel politseijaoskonda, et vabastada arreteeritud Töörahva Ühise Väerinde saadik Riigikogus. Augusti algul korraldas Töörahva Ühine Väerinne Eestis sõjavastase nädala. 3. augustil toimus Tallinnas suur sõjavastane meelevaldus, kus oli veriseid kokkupõrkeid.

Terava majanduskriisi tagajärjel süvenesid vastuolud ja kokkupõrked kodanluse ridades, mis põhjustasid kriisi ka eesti kodanluse sisepoliitikas. Kodanluse jalgealune hakkas kõikuma.

Selline oli lühidalt olukord kodanlikus Eestis 1924. aastal. Eestis olid selleks ajaks olemas kõik revolutsioonilise seisukorra põhimomendid: 1) valitsevate klasside võimu kriis — oli tekkinud olukord, kus kodanlus ei suutnud enam valitseda vanal, „demokraatlikul“ viisil; 2) rõhutud klasside häda ning viletsus oli muutunud väljakannatamatuks; 3) rõhutud klasside revolutsiooniline aktiivsus oli tunduvalt suurem kui tavalisel „rahulikul ajal“.

Oma kirjas VSDTP Keskkomiteele 26/27. septembril 1917. a. kirjutas Lenin, et relvastatud ülestõus „peab toetuma sellisele pöördetule kasvava revolutsiooni ajaloo, kus rahva eesmistel ridadel aktiivsus on kõige suurem, kus kõhklemsed vaenlaste ja revolutsiooni nõrkade, poolikute, ebakindlate sõprade ridades on kõige tugevamad“.¹

Selline situatsioon valitses kodanlikus Eestis 1924. a. sügisel ning see lõi kõik eeldused relvastatud ülestõusuks.

2. EKP — ülestõusu organiseerija ja juht.

Kuid revolutsiooniline situatsioon iseenesest ei tekita veel revolutsiooni, ülestõusu. Viimast on tarvis organiseerida, juhtida ja läbi viia.

Võidukat ülestõusu tuleb organiseerida partei juhtimisel. „Töölisklass“, õpetab seltsimees Stalin, „revolutsioonilise parteita — see on sõjavägi ilma staabita. Partei on proletariaadi võitlusstaap.“² See vajadus tuleneb proletariaadi vahetu võitluse ülesandest. „Ilma raudse ja võitluses karastatud parteita, kellel

¹ V. I. Lenin, Valitud teosed, II kd. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 92.

² J. V. Stalin, Teosed, 6. kd. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948, lk. 168.

on kõige selle usaldus, mis asjaomases klassis on ausat, ilma parteita, kes oskab tähele panna ja mõjutada masside meeoleolu, on võimatu edukalt sellist võitlust pidada.“¹

Relvastatud ülestõus Tallinnas saigi võimalikuks seetõttu, et Eesti-maa Kommunistlik Partei, olles võrsunud ja kasvanud bolševistlikul pinnal ning läinud kuni klassisõjani sama rada kogu bolševike parteiga, oli töölisliikumise tõusuaastail (1920—1924) teostanud leninlikku poliitikat ning oma võitlusega loonud tingimused ja põhieeldused selleks ülestõusuks.

Juba EKP esimene kongress (1920. a. nov.) asus kõigis oma otsustes kindlale seisukohale, et partei peaülesandeks on kodanliku võimu kukutamine Eestis ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine ning seadis selle põhimõtte elluviimise partei ja kogu eesti töörahva tähtsaimaks ülesandeks.

EKP teine kongress 1921. a. oktoobris eesti töörahva unustamatu juhi V. Kingissepa juhtimisel relvastas kõigi oma otsustega eesti proletariaadi avangardi, seades talle ülesandeks koguda oma võitluslipu alla Eestimaa tööliste ja kehvikute hulgad, muutes nad võitlusvõimeliseks organiseeritud poliitiliseks armeeks, et siis õigel silmapilgul puruks rebida kapitalismi ahelad Eestis.

Partei toetas tööliste ja kehvikute igapäevaseid elunõudeid, võideldes nende majandusliku seisukorra parandamise eest, ning samal ajal kasutas ära ka tööliklassi kõige väiksema väljaastumise, selleks et kasvatada proletariaadi klassiteadvust, selgitada klassivõitluse lõppeesmärki ja esimesel võimalusel arendada võitlust pealetungiks kodanlusele, lahinguks proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. Partei asus tungima hulkadesse ja ühendama kõiki töörahva organisatsioone, kes seisid revolutsioonilistel positsioonidel, looma töörahva ühist väerinet. EKP algatusel esitatud Töörahva Ühise Väerinde „12 nõudmist“ 1922. a. algul leidsid eesti töörahva hulgas kiiresti laialdast poolehoidu. Üksteise järel ühinesid sellega töölisorganisatsioonid üle maa. Partei mõju kasvu hulkades ei suutnud takistada partei- ja töölisorganisatsioonide rüüstamised kodanluse poolt.

Vaevalt viis kuud pärast Viktor Kingissepa mõrvamist kokkutulnud EKP kolmas kongress (1922. a.) kohustas parteiorganisatsioone koondama oma jõude, selleks et alustada võitlust kodanluse võimu kukutamiseks ja proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks.

Partei alustas kavakindlat võitlust, et vabastada proletariaat täielikult sotsiaalreeturite, eesti sotsiaaldemokraatide (sotside) ja parempoolsete „iseseisvate sotsialistide“ mõju alt ning viia töörahvas revolutsiooniliste väljaastumisteni kurnajate võimu vastu. Selle eesmärgi saavutamiseks oli Töörahva Ühise Väerinde taktika üheks tähtsamaks võitlusvahendiks. Partei tugevdas selle abil tööpuudusest, lüüasa-

¹ V. I. Lenin, Valitud teosed, II kd., lk. 482.

mistest ja valgest terrorist laiali pillatud ning ära hirmutatud töörahva usku oma jõusse, koondas teda võitluseks oma eluliste nõudmistest eest, kasvatas töörahva klassiteadvust, paljastas sotside partei äraandlikku olemust.

Selle taktika tulemusena olid peaaegu kogu Eesti organiseeritud tööliste hulgas 1924. aastal EKP juhtimisel; sotside mõju all oli ainult õige väike osa eesti tööliklassist; EKP oli sotsid ja „iseseisvate sotsialistide“ parema tiiva töölikhulkadest isoleerinud ning need olid muutunud kodanluse parteide ripatsiteks.

Partei tugevdamiseks linnas ja maal kasutati ametiühinguid, tööliisspordiühinguid, haigekassasid, tööliste kultuurhariduslikke seltse jne. Eriti tugev oli EKP mõju ametiühingutes (kesknõukogu esimees J. Tomp), mis muutusid eesti tööliklassi poliitilise ja majandusliku võitluse keskuseks. Partei selline taktika andis 1923. a. mais Riigikogu valimistel revolutsioonilisele proletariaadile suure võidu. Hoolimata järjest kasvavast terrorist ning vaatamata sellele, et suurtes tööstuskeskustes nagu Tallinnas, Narvas jt. olid Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad „valitsuse“ poolt tühistatud, pääses kodanluse parlamenti 10 töörahva saadikut, kes asusid seal võitluspositsioonile ja kaitsesid julgelt eesti töörahva õigusi.

1923. a. sügisel toimunud omavalitsuste valimised tõendasid uuesti EKP mõju kasvu. Töölisorganisatsioonid astusid välja nagu varemgi Töörahva Ühise Väerinde nimekirjadega. Partei teatas oma üleskutses, et tal puudub valge terrori tõttu võimalus välja panna oma nimekirja ning et ta toetab Töörahva Ühise Väerinde nimekirju. Kandidaatideks oli niihästi EKP kui ka Eestimaa Töörahva Partei (mis oli EKP legaalseks organiks) liikmeid ning parteituid töölisi ja talupoegi. Kodanlikud parteid koos sotsidega võitlesid nende nimekirjade vastu, nimetades neid kommunistlikeks, kuid sellega nad ainult populariseerisid Töörahva Ühist Väerinet. Valimiste tulemused näitasid, et linnades ja enamikus alevikes olid Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad saavutanud esikoha. Nende poolt oli Tallinnas antud ligemale 35% kõigist häälest: Tallinna linnavolikogusse valiti 101 saadikust 36 Töörahva Ühise Väerinde nimekirjast. Narvas ja Pärnus said Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad üle 38% antud häälest, reas valdades ja alevikes aga absoluutse enamuse. Sotsid said kõikjal suure kaotuse osaliseks, eriti linnades: Tartus kaotasid nad 1921. aastaga võrreldes 75% häälest ja Narvas said nad ainult 2—3% kõigist häälest.

Maa valitsemine, eriti omavalitsuse osas, muutus kodanlusele üha raskemaks. Riigikogus tegutses liitunud töölisfraktsioon, segades valitsuse „riiklikku ehitustööd“, s. o. riigivaranduste mahasahkerdamist. Linnade omavalitsustes oli paljude küsimuste otsustamiseks vaja $\frac{2}{3}$ häälteenamust, mis kodanlikel parteidel puudus. Olukord muutus veel ebakindlamaks Saksamaa revolutsiooniliste sündmuste

tõttu, mis kutsus eesti proletaarsetes hulkades esile suure ja sooja poolehoidu. Partei viis läbi ulatusliku propaganda revolutsiooni toetamiseks Saksamaal, selgitades töörahvale, milline hädaoht ootaks Baltimaid ja NSV Liitu kontrrevolutsioonilise Saksamaa poolt. Tõsisemate sündmuste ootel alustas EKP esimest korda pärast kodusõda konspiratiivsete võitlussalkade loomist.

Tööraha Ühise Väerinde edu omavalitsuse valimistel pani eesti kodanluse raevutsema. 21. jaan. 1924. a. suleti poliitilise politsei poolt üheaegselt üle kogu maa üle 300 tööraha organisatsiooni, vangistati töölisorganisatsioonide aktiivi ning Tööraha Ühise Väerinde saadikuid Riigikogus, linnavolikogudes ja maanõukogudes, (Jaan Tomp, A. Veimer, H. Allik, P. Keerdo, A. Hansen jt.), alustati uue —149 kommunisti — protsessi ettevalmistamist.

Ent kodanlus eksis rängalt, kui ta kohe järgmisel päeval „Päevalehes“ kirjutas, et „nüüd on ette võetud põhjalik puhastustöö“ ja et „midagi ei pea enam Eesti pinnal liikuma, mis on kommunistlik“. Partei reorganiseeris kiiresti oma töö. Ta selgitas parteilastele ja kõigile klassiteadlikele meestele ja naistele, et antud olukorras on tähtsaimaks ülesandeks „mitte lasta endid segi paisata ja mitte peatuda, vaid e d a s i võidelda. Korraldada valitsevatele kildkondadele ja nende toapoistele ning sandarmitele igal sammul vastupanekut“. Selleks oli tarvis uuesti koondada oma ridu seal, kus need ajutiselt olid segi paisatud, uuesti taastada rüüstatud organisatsioone, tugevdada sidet parteitute tööliste ja talupegadega. „Olukord on niisugune, kus iga aus selge peaga proletaarlane umbes sama teeb, mis parteilane kommunist. Kui aga valge terror tabab niisama parteituid proletaarlasi nagu parteilisi kommuniste — las lõikab tormi see revolutsioonis, kes tuule peale ehitab, kes iga proletaarlase kommunistiks ristib! Meie partei kohus on vennalikult parteitute proletaarlastega koos töötada, nende vigu ja eelarvamusi seltsimehelikult selgitada, teed leida, kuidas neid suunata tegema seda, mis on õige revolutsioonilise marksismi vaatekohalt. Nüüd tuleb seda teha mitmekordse hoole ja usinusega.“¹

EKP kõvendas agitatsioonitööd ka talupegade ja külaproletariaadi hulgas. Nii oli töölislehel viimasel ajal kaasas iganädalane „Talu-rahva Lisa“. Maksusurve ja talumatult kõrged rendimaksud ning maatükkide ebaõiglane jagamine küla kulaklikele elementidele rajas soodsad tingimused EKP poliitiliseks agitatsioonitööks Eesti külas. Juba 1921. a. esitas EKP loosungi kehvtalupegade komiteede moodustamise kohta, mis oleksid reguleerinud kogu maa- ja rendimaksu süsteemi. 1924. a. tõsteti see loosung uuesti esiplaanile. EKP Keskkomitee läkitas töölistele, teenistujatele, talurahvale ja kõigile töötavatele kihtidele, sõduritele ja madrustele „avaliku kirja“, mil-

¹ „Kommunist“ nr. 2/60, 1924.

les partei selgitas oma eesmäärke ja ülesandeid antud momendil, rõhutas töölis-talupoegade võimu sisseseadmise hädavajalikkust.

Partei üritas aktiivset poliitilist agitatsioonitööd ka sõjaväes, kus suurel määral peegeldus talurahva meeleolu. 1923. a. omavalitsuse valimistel said Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad väeosades 25—35% häältest. Oli isegi sõjaväeosi, kus Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad said absoluutse enamuse (Naissaare rannakaitse patarei). Peastaabi salajased aruanded kaebasid distsipliini languse üle sõjaväes, konstateerides, et sõjaväes on palju kommuniste, keda otse hädaohtlik on saata valvepostile. Majanduskriisi ajal suurendas EKP oma mõju sõjaväes. Levitati agiteerivaid kirjutisi sõdureile ajalehes „Punane sõdur ja madrus“. Kommunistlike noorte organisatsioon töötas nekrutite ja noorsõdurite hulgas. Sõdurid ja madrused hakkasid käima tööliste koosolekutel — seda poldud varem kodanliku Eesti päevil nähtud. Esimesel mail 1924. a. oli töörahva rongikäigus ka sõdureid ja madruseid.

Sõjavastane nädal, mis lõppes võimsa demonstratsiooniga 3. aug. Tallinnas ja koosolekutega teistes linnades, näitas, et enamik eesti tööliklassist tunneb aktiivselt kaasa EKP-le ja et kodanlus pole omaenda leeris valitseva paanika ja vastuolude tõttu suuteline tõsisemaks vastupanuks.

Hoolimata sellest, et kõik koosolekud ja demonstratsioonid olid keelatud, kutsus partei Tallinna proletariaati 3. augustil demonstree- rima oma jõude. Politseipatrullid piirasid 3. augusti hommikul ümber demonstratsiooni arvatava marsruudi, kuid sellest hoolimata ilmus tänavaile 3000—4000 töölisi. Demonstratsioon toimus loosungi all „Elagu kodanlusevastane klassisõda!“ Tallinnas viibiva 10. polgu 5. rood püüdis tänavale tulla, kuid ohvitserid takistasid seda. Olgugi et demonstratsioon oli rahulik, arreteeriti kohapeal rida töölisi ja mõne päeva pärast veel 30—40 töölisi.

Hoolimata alatistest arreteerimistest (septembrist novembrini teostas kaitsepolitsei igal öösel arreteerimisi, püüdes kõrvaldada kõiki enamvähem aktiivseid töölisi) süvenes tööliste hulgas revolutsiooniline meeleolu. Töölised ootasid väljaastumist „149 protsessi“ ajal. Usk sellesse, et pööre toimub protsessi avamise päeval, oli nii tugev, et paljud ei maksnud majaomanikele üüri, jätsid tulumaksu tasumata jne. Vastuolud kodanluse leeris tugevnesid, eriti sagesid raharaiskamised jms. Kodanlus tundis seisukorra tõsidust ja püüdis päästa, mis võimalik.

Kõigi parteitöölise ühine arvamus oli, et on saabunud moment, kus partei peab tegutsema.

3. Relvastatud ülestõusu plaan.

„Ei või määrata rahvarevolutsiooni... kuid ülestõusu määramine, kui meie seda tõesti ette valmistasime ja kui rahva ülestõus on ühiskondlikes vahekordades toimunud muutuste tõttu võimalik, on täielikult teostatav... Ülestõus võib olla määratud, kui selle määravad omavad masside hulgas mõju ja oskavad õigesti hinnata momenti.“¹

Kui 1924. a. kevadel selgus, et perspektiivid väljaastumiseks Eestis suurenevad seoses revolutsioonilise situatsiooni olemasoluga, alustas Eestimaa Kommunistlik Partei agitatsioonilist ja organisatsioonilist tööd ülestõusu ettevalmistamiseks. Tööraha legaalses ja illegaalses väljaannetes valmistas partei ette töölisi ja sõdureid ülestõusuks. Kui kodanlike võimude poolt suleti kõik töölistkonna legaalsed häälekandjad, siis levitas EKP aktiivselt põrandaalust „Kommunisti“, lendlehti ja brošüüre, milles konkreetset seati üles küsimus võimu haaramisest.

Partei paljastas kogu aeg töörahvale eesti kodanluse uusi, kurnamiskorra kaitsmise plaane: „Päts, kes on enda laiaks spekulerinud, Laidoner, kes on samuti paljast poist suurimaks tõusikuks hüpanud, kindral Tõnisson, kes sõdurile heeringastki ainult pea ja saba jätab, muu aga ära varastab — need plaanitsevad oma verist diktatuuri maksta panna. Unt organiseerib Kaitseliidu nime all kägistajate salku, kes ühel õöl peavad Pätsi diktaatoriks tegema.“ Partei kutsus proletaarlasti ja sõdureid mitte pealtvaatajaks jääma, vaid kindlalt Pätsi võimuhaaramiskatse tagasi lööma, kuid seejuures mitte poolele teele peatuma jäades: „Teie peate kõigi seniste mõisapidajate, vabrikantide ja spekulantide valitsuse asemele panema oma enda valitsuse.“ Partei kutsus rahvast üles end relvastama. „Töölised linnas ja maal! Vaadake kõrvalepandud sõjariistad järele, puhastage need roosteplekkidest! Pätsi ja Undi banded peavad nende otsa puruks jooksa.“² Partei kutsus eesti töörahvast üles mitte kokkuma otsustava lahingu ees. „Ärgu olgu peagi kätte jõudval kodanluse kokkuvarisemise päeval Eestis ühtegi tõsist tööraha huvide eest võitlejat, kes poleks kurnaja arust türmi väärt! Ärgu leidugu sel päeval ühtegi tööraha pere liiget, kes jääks kõrvale otsustavast võitlusest!“³

Partei selgitas töörahvale, et nüüd on kätte jõudnud aeg, kus ettevalmistustelt peab minema tegudele, võidu organiseerimisele. Partei

¹ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 132 (v. k.).

² EKP Keskkomitee ja EKNÜ Keskkomitee üleskutse eesti töörahvale „Read koomale, kurnajate demokraatliku vabariigi lõpp läheneb!“ 30. juunist 1924.

³ „Kommunist“ nr. 3/61, 1924.

selgitas oma ajalehe kaudu, et sotsialistlik revolutsioon pole mingi harilik riigipööre, mida vandeseltsid „ootamatult“ toime panevad. Iga proletaarlane „peab aru saama, et tema ise peab aitama, võttes osa hulgalisest väljaastumisest, kurnamisvabariigi kukutada — peab abiks olema sõjariistus võitlusega oma valitsuse maksmapanemisel“.¹

10. oktoobril 1924. a. avaldasid Tallinna vanglates asuvad poliitilised vangid üleskutse relvastatud väljaastumise kohta: „Aeg on laiali peksta see valitsus, kes teid surmale määras! Aeg on kukutada nälgimisvabariik! Aeg on luua oma valitsus — tööliste ja talupoegade valitsus!“, mida „saab maksta panna ainult sõjariistus jõuga“.

1924. aasta kevadel asus EKP üheaegselt agitatsioonitööga ka võitlusgruppide moodustamisele. Konspiratsiooni huvides nimetati neid „omakaitse gruppideks“. Algul kujutasid nad endast kolmikut. Kolmiku liige teadis vaid oma kolmiku vanemat ja viimane oli vahetult seotud pörandaaluse organisatsiooniga. Kolmikutes oli peale parteiliikmete ka palju parteituid töölisi. Võitlusgruppe loodi mitte ainult suuremais tööstuslinnades, nagu Tallinnas, Narvas, Pärnus, vaid ka teistes linnades ja alevikes — Tartus, Viljandis, Petseris, Kohilas jm. Peagi kolmikud kasvasid, sügise eel hakkas EKP Keskkomitee neid liitma kümmikuteks. Paar nädalat enne ülestõusu hakkas EKP Keskkomitee Tallinnas võitlussalku koondama roodudesse ja pataljoni-desse. Pataljoni kuulus nimekirjade kohaselt 150—200 inimest. See kaader pidi kohe pärast ülestõusu algust täienema.

Asudes oma võitlusplaani väljatöötamisele nägi partei ette eelseisvas võitluses konkreetse osa ka organiseeritud naisproletaarlastele. Iga konspiratiivkorteriga jaoks oli määratud käskjalgadena 1—2 naist, kes pidid 3—4 tunni kestel 15—20 võitlejat korteritesse toimetama. Samuti oli naiste ülesandeks sõjariistade laialikandmine koonduskorteritesse. Naised tegutsesid agitaatorite ja käskjalgadena, sidumispunktides sanitaridena jne. Peale selle võttis naisproletaarlaste osa ka tegelikust võitlusest, relvastatud ülestõusust.

Olles otsustanud alustada ettevalmistustööd relvastatud ülestõusuks, püüdis EKP hankida andmeid vastase relvastatud jõudude kohta. Ohtlikemaiks vastaseiks luges partei Tondil asetsevad Sõjaväe Ühendatud Õppeasutusi, allohvitseride kooli, ratsaeskadroni ning politseireservi. Partei tugevdas oma tööd sõjaväeosades, mis ka tõhusaid tulemusi andis.

EKP Keskkomitee otsustas relvastatud ülestõusu alustada kodanlusele ootamatult: töölised pidid kiiresti purustama vastase ustavad väeosad, vallutama tähtsamad asutused ja objektid. Relvastatud ülestõus pidi eelkõige toimuma Tallinnas. Üheaegse väljaastumise kava paljudes kohtades lükkas EKP Keskkomitee tagasi, kuna selle tähtsaja etteteatamine kollektiividele maal ja linnades oleks võinud saada

¹ „Kommunist“ nr. 5/63 19. oktoobrist 1924.

teatavaks kodanluse võimuparaadile. Oli selge, et juhul, kui ülestõusnutel õnnestub võtta enda kätte Tallinn kui tähtsaim punkt, oleks see võit innustanud ka töölisi kohtadel otsesele võimuharamisele.

Seepärast otsustas EKP Keskkomitee: 1) suunata kõik jõud Tallinna vallutamisele ja siin minimaalse ajaga haarata strateegiliselt tähtsamad objektid; 2) lasta õhku Tapa ja Tartu vahel raudteesild, eesmärgiga takistada sel distantsil kas või paariks päevaks raudteeliiklemist ja vägede transportimist Tartust Tallinna; 3) purustada raudteeliin Tallinna ja Tapa vahel, eesmärgiga paralüüsida vaenlase manööverdämist, takistada vastasel saata kohe Tallinna Tapal seisvat valgekaartlikku soomusrongi. Ülestõusu edu puhul kavatseti arendada kohest tegevust: a) Tapa, Narva ja b) Tartu ja Viljandi suunas, kasutades edasiliikumiseks Tallinnas olevaid veomasinaid — omnibusi ja teisi transpordivahendeid.

Võitnud revolutsiooniline valitsus pidi end kuulutama töolis-talu-poegade võimuks, andma välja manifesti, milles amnesteeritakse kõik need, keda süüdistati kodanluse korra kukutamises, samuti andma poliitilistele emigrantidele õiguse Eestisse tagasi pöördumiseks. Selline oli EKP Keskkomitee kava ülestõusu läbiviimise kohta Eestis.

Tallinnas tegutsemise plaan oli EKP Keskkomitee poolt antud järgmine: ööl (vastu hommikut) haaravad löökrühmad enda alla administratiivsed, poliitilised ja sõjalised keskused ning täiendavad proletarlaste löökrühmi elavreservidega poliitiliste vangide, tööstustöoliste, sõdurite ja madruste näol. Tuli vallutada peastaap, sidekontorid, Toompea loss; vabastada poliitilised vangid; purustada ja põlema süüdata politseireservi maja, siis haarata mitu tanki ja tegutseda nende väeosade vastu, kes otsustavad välja astuda kodanluse kaitseks. Samuti tuli vallutada lennuväli ja lennukid; tungida Tondil asuvasse sõjakooli, vallutada Tondil käsirelvadeladu ning saadud relvad kasutada linnas teiste ülestõusnute relvastamiseks.

Olles otsustanud välja astuda vaenlasele ootamatult, oli EKP Keskkomitee valmis vaadanud konspiratiivkorterid. Enamik neist asus nende objektide läheduses, mis ülestõusu ajal tuli vallutada. Piinliku täpsusega oli mõõdetud vahemaa ja välja arvestatud aeg, mis oli vajalik selleks, et kiirel sammul läheneda konspiratiivkorterist objektile. Iga võitlusgrupp pidi välja astuma selle arvestusega, et pealetung kõigile objektidele toimuks igalt poolt ühel ja samal minutil. Keskkomitee lootis ülestõusu esimese tunni kestel saada reserve, eelkõige vabastatud poliitiliste vangide näol, ning arvestas, et kui ülestõusnud koos vabastatud poliitiliste vangidega poleks suutnud vallutada kogu linna, siis oleksid nad võinud halvimal juhul aktiivselt vastu pidada paar tundi, millise aja kestel oleks mobiliseeritud ja relvastatud töölisi.

Konspiratiivsuse mõttes EKP Keskkomitee ei kirjutanud ülestõusust midagi šifreerimata. Oli keelatud teha plaanidele, kaartidele ja

mujale märkmeid. Range konspiratsiooni tõttu ei saanud valmis trükkida üleskutseid tööliste relvade haaramiseks. Kui kas või üks eksemplar neist oleks sattunud vastase kätte, oleks kogu kodanluse leer jalule aetud. Partei otsustas üleskutseid trükkida kohe pärast ülestõusu algust.

Väljaastumise moment saabus novembrikuus, millal toimus „149 kommunisti protsess“. Kaebalused muutsid kohtuprotsessi otseseks demonstratsiooniks relvastatud ülestõusu eest, kutsudes töörahvast avalikult kodanliku diktatuuri kukutamisele. Kuid kohtuprotsessi ajaks toodud nuhke, politseinikke, igal pool olid välja pandud tugevdatud postid: asutustes ja isegi postkontoris oli sõjaväeline kaitse. 27. novembril lõppes „149 kommunisti protsess“. Nüüd andis kodanlus politseile, kadettidele ja nuhkidele aega hinge tagasi tõmmata, kõvendatud valvepostid võeti ära, osa nuhke isegi lahkus Tallinnast.

Novembri lõupäevadel otsustas EKP Keskkomitee ühel häälel välja astuda ööl vastu 1. detsembrist. Öö vastu esmaspäeva valiti seetõttu, et pühapäevaõhtune elavnenud liiklemine ei võimaldaks nuhkidel jälgida löökrühmade kogunemist.

Olles otsustanud välja astuda ööl vastu 1. detsembrist, avaldasid Keskkomitee korraldusel Tallinna vabrikute vanemad 28. novembril kõigile eesti tööliste ja teenistujatele avaliku üleskutse korraldada 14. detsembrist kuni 18. jaanuarini ülemaaline töölisorganisatsioonide organiseerimiskuu. Illegaalseis üleskutseis kutsus EKP Keskkomitee muutma seda kuud võitluskuuks töölis-talupoegade valitsuse eest, rõhutades, et proletariaat peab iga silmapilk olema valmis otsustavaiks lahinguiks. Sellega võttis partei tarvitusele kõik abinõud vastase eksiteele viimiseks, et ülestõus, kui ta üldse tuleb, ei puhke enne 14. detsembrist. Parteil läks korda vastast petta. Ja vastane oli sunnitud hiljem tunnistama, et „kommunistid tundsid üldist olukorda üsna hästi, hindasid seda, isegi m o m e n t väljaastumiseks tabati osavalt“. Ning edasi: „Sõjaliselt võetuna peab tunnistama, et ootamatus oli tõesti suur. Kui meil (s. o. valgetel) olid siiski olemas igaks juhuks tegevuskavad, siis ei näinud meie (s. o. valged) ometi mitte ette, et kommunistid esimese löögi annavad meie (s. o. valge Eesti) elavjõudude pihta, ka aja — momendi mõttes osutus väljaastumine ootamatuks.“¹

4. Ülestõusu käik.

Ülestõusu ettevalmistamiseks oli Tallinnas organiseeritud peastaap, kelle asukoht algul polnud stabiilne. Hiljem, kui määrati kindlaks väljaastumise aeg, valis peastaap enda asukohaks Paldiski maantee

¹ „Sõdur“ nr. 51/52, 1924.

lähedal Kadaka tee nr. 9 (kingsepp K. Grünbachi korteri), kust ta juhtis ülestõusu ettevalmistamist ning korraldas sidet üksikute osade vahel. Kogu linn oli jaotatud võitlusrajoonideks, millistest igaihes asusid rajoonistaabid ühes koonduskorteritega.

Paar päeva enne ülestõusu algust (29. nov.) teatati löökrühma liikmeile, et 30. novembri õhtul toimub konspiratiivkorteris koosolek, kus tuleb arutusele ülestõusu plaani väljatöötamine. Iga löökrühmlane teadis vaid oma rühma koosolekust, ja need seltsimehed, kes teadsid rohkem, olid kõik läbiproovitud, ustavad võitlejad.

Kogunemiskohtadesse oli toodud toiduaineid ja jooke, lõõtspille ja mängukaarte, et läbiotsimise puhul perekondlikku koosviibimist simuleerida. Igas koonduskorteris olid ustavate seltsimeeste hulgast määratud komandandid. Samal õhtul hakkasid käskjalad käsikorvides ja kottides kohale tooma varustust ja relvi. Tähtsamaks relvadeks olid lähismaa parabellum-automaatpüstolid, Colt-Thomsoni püstolkuulipildujad, tugevajõulised lõhkepommid ning sõdurijooginõudest valmistatud käsigranaadid. Edasine relvadega varustamine pidi toimuma ülestõusu ajal vallutatud sõjaväeosade ja politseijaoskondade ladudest võetud relvadega. Kella 20—22 vahel olid löökrühmlased kogunenud koonduskorteritesse.

Samal ajal toimus rühma- ja pataljonijuhtide koosolek peastaabis. Siin esitasid rühmajuhid andmeid kogunenud inimeste ja relvade kohta. Ära kuulanud aruanded, otsustas koosolek ühel häälel välja astuda hommikul kell 5.15. Koosolekul valiti 9-liikmeline sõjalis-revolutsiooniline komitee Valter Kleiniga eesotsas ning loeti ette suusõnaline päevakäsk. Selles päevakäsus põhjendati väljaastumise vajadust, anti üksikasjaline ülevaade vaenlase kui ka ülestõusjate jõududest ning reservidest. Suusõnalisel päevakäsus tehti ülesandeks: vallutada Tallinn, kindlustada seal (3. pataljon) ja kiires korras arendada võitlust ning tegutseda Narva (1. pataljon) ja Viljandi suunas (2. pataljon). Selle ülesande teostamiseks pidi 1. pataljon vallutama Tondil asuvad sõjakooli kasarmud ja kitsarööpmelise peajaama, 2. pataljon — esimeses järjekorras — ratsapolitseireservi, tankid, sidepataljoni ja 10. rügemendi staabi ning tooma 10. rügemendi üle ülestõusnute poole, lennuväe ja Dvigateli (Ülemiste) jaama; teises järjekorras — allohvitseride kooli, komandandi komando ning Patarei vangla. Pärast tankide vallutamist pidi esimene tank saadetama allohvitseride kooli, teine Tondile sõjakooli, kolmas komandantuuri ja neljas vangla vallutamiseks.

3. pataljonil tuli operatiivplaani järgi esimeses järjekorras vallutada Sõjaministerium ja Kaitseliidu Peastaap (Pagari tän.), eeluurimise vangla (Vene tän.), 6. politseijaoskond (Oleviste tän.), postitelefoni-telegraafi peakontor (Vene tän.), pritsimaja (Vene turul), Toompea loss ja Balti jaam. Teises järjekorras — tankidivisjoni staap (Suurtüki tän.), üksikud ministeeriumid ning elektri- ja gaasijaam

(Merepuiesteel). Pärast ülesannete täitmist pidi 3. pataljoni koondama vallutatud objektide kaitsmisest ülejäänud jõud priitsimaja ette — Vene turule — uute osade formeerimiseks.

Päevakäsus määrati kindlaks peastaabi ja pataljoniastaapide asukohad. Kooskõlastati side (telefon ja virgatsid) ja teatati signaalraketide värvid. Esmaabi pidi antama kohapeal ja Greifenhageni haiglas. Kogu linna transpordivahendid tuli rekvireerida ja uute lõõksalkade jaoks koondada 3. pataljoni käsutusse priitsimaja ette. Anti teada märgusõnad — ülestõusu ajal oli parooliks „Tomp“. Lõpuks oli suusõnalises päevakäsus kindlaks määratud pataljoni-, kompanii- ja rühmaülemate asetäitjad.

Pärast suusõnalise päevakäsu ettelugemist asus peastaap Kadaka teelt nr. 9 Tõnismäele nr. 8 kod. Posti korterisse, kuhu oli sõjategevuse alguseks ette nähtud operatiivstaabi asukoht.

Kell 5.15 algas ülestõus. Välja astus umbes 260 lõõkrühmlast (koguneniskohtadesse ilmunud naiseltsimeestega umbes 300).

Võitlusgrupp, kes oli koondunud Rahukohtu tän. nr. 2, ründas Toompea lossi juures seisvaid tunnimehi, võttes neilt relvad. Sellele järgnenud vahtkonaruumi vallutamisel tekkis tulevahetus, mille tulemusel vahtkond alistus. Lossi vahtkond vahistati ning kogu loss oli seega ülestõusnud tööliste käes. Teine grupp, kes pidi „riigivanema“ maja vallutama, kõrvaldas tunnimehed ning tungis majja. Riigivanem Fr. Akel põgenes tagumistesse tubadesse, lukustades enda taga üks-teise järel ukсед, kuna tema adjutant pesuväel aknast põgenes, jättes kodanliku Eesti vabariigi „pea“ saatuse hoolde. Kuid umbes kell 8 ilmus Toompea lossiplatsile ohvitseridest koosnev väesalk, kellele abiks saadeti soomusauto, allohvitseride koolist üks laskurühm ja kindral Põdderi hambuni relvastatud salk. Tööliste salk pani vapralt vastu, kuid pärast ägedat tulevahetust oli ta sunnitud taanduma. Narva mnt. nr. 61 krt. 9 koondunud võitlusgrupp vallutas Lasnamäel asuva aerodroomi. Sõdureile teatati, et linnas on töölisel alustanud ülestõusu. Paljud sõdurid ühinesid ülestõusnutega, neile jagati välja relvi. Kui kell 9.30 valgete väed hakkasid ründama ülestõusnuid, kaitsesid need end kangelaslikult. Alles pärast uute abivägede ja soomusauto saabumist, kasutades suurt jõudude ülekaalu, suutsid valged aerodroomi lahinguga tagasi vallutada.

Balti jaama (võitlusgrupp, kes koondus Rohu tän. 11 krt. 1) ja Tallinn-Väike raudteejaama (võitlusgrupp, kes koondus Juurdeveo tän. 12 krt. 6) vallutamise operatsioonid teostasid ülestõusnud edukalt. Ratsapolitsei üritus ülestõusnuid jaamahoonest tagasi lüüa läks nurja. Alles pärast visa võitlust vallutas allohvitseride õppepataljoni kaks rühma Balti jaama hoone tagasi. Narva mnt. nr. 25 koondunud võitlusgrupp vallutas posti-telefoni-telegraafi peakontori kohe. Võitlusse postkontori vallutanute vastu toodi soomusauto ja rühm ohvitseri linna komandandi ning kindral Põdderi juhtimisel.

Gildi tän. 1 ja Dreevingi (Keldrimäe) tän. 13 koondunud võitlusgrupi, kelle ülesandeks oli vallutada tankidivisjon, 10. rügemendi staap ja sidepataljon, väljaastumine toimus õigel ajal. Autotankide divisjoni vallutamisel haarati esmajärjekorras divisjoni garaaž ja kasarm. Kui aga ülestõusnud asusid üht tanki väljasõiduks ette valmistama, saabusid valgete väed ja ülestõusnud olid sunnitud taganema.

Teiste objektide vallutamisel oli rünnakul vähem edu. Ülestõusnute rünnak Tondil asuvate Sõjaväe Ühendatud Õppeasutustele lõõdi tagasi. Nurjumisega lõppes ka lahing politseireservi kasarmute pärast — võitlusgrupp oli koondunud Heeringa tän. 15—2, V. Arehna (Lennuki) tän. 23 ja Puuvilja (Saali) tän. 10—7. Samuti ebaõnnestus Sõjaministeriumi ja Kaitseliidu Peastaabi vallutamine, mis oli eriti tähtis objekt (võitlusgrupi asukoht Lai tän. 7 krt. 8).

Ülestõusnute vastu saadeti suured politseinike ja ohvitseride salgad. Töölised kaitsesid end sangarlikult. Need, keda tabati, viidi komandantuuri, kus nad ilma kohtuta ja juurdluseta maha lasti.

Kodanlus uputas töörahva ülestõusu verre.

Kuid kodanluse vägedel tuli pidada lahinguid ülestõusu likvideerimiseks peaaegu kaks nädalat. Iga päev võis kuulda Tallinna mitmes rajoonis laskmist. 6. detsembril teatasid ajalehed, et toimus „suurem lahing, mis kestis 9 tundi, ülestõusnutega 10 versta Tallinnast eemal Iru vallas“. Siin kaitsesid end kangelaslikult ja hukkusid Arnold Sommerling koos oma kahe seltsimehega. Samal päeval, teatasid ajalehed, toimus „lühike ent äge lahing linna ääres“. 7. detsembril oli paaritunnine lahing Nõmme rajoonis. 8. detsembri hommikul piiras tugevdatud politsei jõuk ümber praeguse J. Tombi tän. maja nr. 50, kus öövaht Reinfeldi korteris endid varjasid EKNÜ Keskkomitee liige ning endine Riigikogu liige Rudolf Pälson, Georg Kreuks ja Voldemar Hammer. Võitlus oli äge ning kestis keskpäevani, alles siis suutis politsei majja tungida, leides need seltsimehed surnutena oma veres.

5. Ülestõusu nurjumise põhjused.

Eesti proletariaadi kangelaslik väljaastumine lõppes seekord kaotusega, kuigi olukord ülestõusuks oli soodus nii sisepoliitiliselt kui ka rahvusvaheliselt: vaevalt oli karta imperialistlike riikide interventiooni Eestis proletaarsete revolutsiooni kägistamiseks. Ülestõusu plaan oli üldiselt õigesti koostatud, isegi eesti kodanlus pidi tunnistama, et „ähvardavalt rippus meie pea kohal kommunismi poolt ülesseatud damoklese mõök õöl vastu 1. detsembrist 1924. a., et esimese signaali järele alla langeda“.¹

¹ „Sõdur“ nr. 51/52, 1924.

Ülestõus ei lõppenud sellepärast võiduga, et ülestõusu juht, EKP ei suutnud lõpuni järgida leninliku ülestõusukunsti nõudeid.

V. I. Lenin õpetab, et „relvastatud ülestõus on poliitilise võitluse eriliik, mis allub eri seadustele, milledesse tuleb tähelepanelikult süveneda“. Oma artiklis „Eemalseisja nõuanded“ seadis V. I. Lenin ülestõusu teostamiseks järgmised põhilised tingimused:

„1) Kuniagi ei tohi mängida ülestõusuga, vaid seda alustades peab kindlasti teadma, et tuleb minna lõpuni.

2) Tingimata tuleb koguda suur jõudude ülekaal otsustavasse kohta otsustaval momendil, sest muidu vaenlane, kel on parem ettevalmistus ja organisatsioon, hävitab ülestõusnud.

3) Kui kord ülestõusu on alustatud, tuleb tegutseda suurima otsustavusega ja kindlasti, tingimata asuda pealetungile. „Kaitsepositsioonil asumine on relvastatud ülestõusu surm.“

4) Tuleb püüda haarata vaenlast ootamatult, tabades momenti, kui tema sõjaväed on veel laiali pillatud.

5) Tuleb taotleda iga päev kas või väikesigi edusamme (võib ütelda: iga tund, kui tegemist on ühe linnaga), hoida iga hinna eest „moraalset ülekaalu“.“¹

Esimese detsembri ülestõusus ei võetud arvesse ega täidetud kõiki neid tingimusi.

Ülestõusu plaan ja sõjalised ülesanded, antud üksikutele gruppidele, ei vastanud võitlusgruppide jõule. Hinnates üksikutele objektidele pealetungimiseks määratud jõudude jaotust, paistab, et ülestõusu juhtkond püüdis igal pool olla tugev, kuid reaalsed jõud selleks puudusid, ning selle tulemuseks oli löökrühmlaste jõudude äärmine killustatus.

Ülestõusu juhtkond peab juba enne kindlaks määrama, millised objektid ülestõusu ajal on otsustavad, peamised, millede vallutamisele on tarvis kohe esimeses järjekorras asuda ja millede valdamine toob korraga terava murrangu jõudude vahekorras ülestõusnute kasuks. Sellest olenevalt on tarvis jaotada jõud ja võitlusvahendid. Selle küsimuse otsustamisel tuleb ülestõusu algmomendil jätta tagaplaanile teise järgu tähtsusega rajoonid ja objektid, sest pärast peaülesande edukat lahendamist on juba kergem jagu saada ka teise järgu tähtsusega objektidest.

Tallinnas aga ülestõusnud killustasid oma jõud, kuna püüti kõik vähegi tähtsad objektid korraga vallutada. Sellega killustati jõud vähemtähtsate objektide vallutamiseks. Ülestõusnud tungisid küll peale, kuid nad ei koondanud otsustavatesse kohtadesse suurt jõudude ülekaalu, nagu seda nõuab marksismi-leninismi õpetus relvastatud ülestõusust. 250—300 inimest, kes olid killustatud 10—15-mehelistesse võitlusgruppidesse, ei saanud loomulikult

¹ V. I. Lenin, Valitud teosed, II kd., lk. 102—103.

luua jõudude ülekaalu „otsustavasse kohta otsustaval momendil“. Rühmad olid liiga väikesed just otsustavate objektide ründamisel ja vastane suutis nad sealt tagasi lüüa. Need objektid aga, mida ülestõusnud suutsid vallutada, ei taganud vahetult peamise ülesande lahendamist. Sõjaministeeriumi vallutamine oleks juba alguses andnud ülestõusnute kätte vastase kõige tähtsama sõjalise asutuse — tema peaju ja side. Ilmtingimata oli tarvis kohe ülestõusu algul vabastada poliitilised vangid. See revolutsiooniliselt karastatud kaader oleks andnud tugeva füüsilise jõu juurdekasvu ja moraalselt oleks see suuresti tõstnud proletaarlaste edasist võitlusindu.

Kui oleks vabastatud poliitilised vangid, enda poole üle toodud kas või osagi 10. rügemendi ja lennuväedivisjoni koosseisust, siis oleks see isegi mittetäieliku edu puhul Tondi kasarmutes tunduvalt kergendanud võitlust teiste objektide pärast. Ülestõusnuil oleks olnud vähemalt teatav kindel jõud, millega vastavalt olukorrale orienteeruda. Jaamade, Toompea jt. objektide vallutamine aga ei omanud otsustavat tähtsust. Ülestõusnud haarasid need küll endi kätte, ent neid käes hoida nad ei suutnud, kuna polnud likvideeritud vastase elav jõud, keda kodanlus suunas nende objektide tagasivõtmisele.

Materiaalne jõud — sõjavägi, on alati suurt osa etendanud kõigis otsustavates ülestõusudes. Lenin tegi juba 1906. a. „Moskva ülestõusu õppetundides“ järelduse, et „ülestõusu momendil on tarvis ka füüsilist võitlust sõjaväe pärast“.¹

Nagu nägime, üritas EKP ülestõusu ettevalmistamise perioodil küll poliitilise agitatsiooni tööd ka sõjaväes, kus suurel määral peegeldus talurahva meeleolu. Esimesel mail 1924. a. oli töörahva rongkäigus ka sõdureid ja madruseid. Kuid ülestõusu juhid ülehindasid siiski Tallinna garnisoni vägede laostumist ja sõjaväe parteiorganisatsiooni jõudu. Sõjaväe parteiorganisatsioon ei seisnud oma ülesannete kõrgusel, ei suutnud viia ülestõusule sõdureid ega kindlustada proletaariaadile sümpatiseerivate väeosade tõmbamist lahingusse.

Kahtlemata andis end sõjaväe meeleoludes tunda ka talurahva kihtide suhtumine EKP poliitikasse. Siin andsid end veel tunda partei vead maa- ja talurahvaküsimuses, mis kodusõja perioodil suurt osa olid etendanud ja mis 1924. a. polnud veel enamikus likvideeritud. Partei hääle kandjas „Kommunist“ ilmus küll terve rida artikleid just ülestõusu ettevalmistamise eelõhtul, mis partei seisukohti talurahva küsimuses käsitlesid, aidates seega kodanluse ja sotside laimu ja hirmutamist ümber lükata, et kommunistid talurahvalt maa ära võtavad. Kuid partei ei öelnud selgesti ja kindlalt, et need talurahva kihid, kes maad vajavad, seda ka saavad, ei selgitanud küllaldaselt,

¹ V. I. Lenin, Valitud teosed, I kd. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 461.

et ainult töörahva võim, nõukogude võim teostab õiglase maareformi ja varustab kehv- ja kesktalupojad maaga, tühistab ülekohtused võlad. Legaalses töölisajakirjanduses, mis teatavasti töötas EKP juhtimisel, pöörati maa- ja talurahvaküsimusele liiga vähe tähelepanu ning piiruti ainult organiseerimisküsimusega, ilma et oleks lahendatud neid põhiküsimusi, mis töötava talurahva hulki eluliselt huvitasid. Ja kui seda tehtigi, siis liiga vähe ning puudulikult. Kehvikule ja kesknikule ei näidatud selgesti ning konkreetset, mida annab talle nõukogude võim.

See asjaolu ei saanud muidugi mõju avaldamata jätta 1. detsembri relvastatud ülestõusu tulemustele.

Hoolimata vastase relvastatud jõudude suurest ülekaalust, tormasid löökrühmad võitlusse väga suure entusiasmi. Kuid esimesed pealtingid enamasti just otsustavatele objektidele nurjusid. Ülestõusnud suruti kaitseseisukorda, see aga tähendas ülestõusu surma. Balti jaamas ja lennukõiguse juures osutasid ülestõusnud tugevat vastupanu, muude objektide juures aga vähem. Ülestõusnud ei rakendanud maksimaalselt tänavavõitluse taktikat: vallutatud punktide kindlustamist, barrikaadide ehitamist jne., mis oleks pikendanud võitluse aega ja andnud võimaluse töölishulki võitlusse tõmmata.

Võitluse edukust vähendas ka asjaolu, et ülestõusnutel polnud küllaldasel arvul relvastust ja lahingumoonat, samuti puudusid suuremal osal löökrühmlastest lahingulised kogemused ning nad ei vallanud kaasaegse tänavavõitluse tehnikat.

Ülestõusu juhid seisid üldiselt oma ülesannete kõrgusel. Eeskujulikult oli organiseeritud konspiratsioon, mis kindlustas ootamatuse ja oli ülestõusu tugevaimaks küljeks. Kuid jõudude suunamine oli halva sidekorralduse tõttu nõrk. Ülestõusu eel toimetatud luure oli mõningate objektide osas väga pealiskaudne. Näiteks telefoni-keskjaama täpse asukoha mitteteadmise Balti jaamas andis vastasele võimaluse, seni kui revolutsioonilised tööliselised seda otsisid, helistada telefoni-keskjaamast abi järele. Ülestõusu juhtide arvestuse järgi pidid poliitilised vangid asuma eeluurimise vanglas (Vene tän.), kuid tegelikult nad seal enam ei asunud, vaid viibisid „karistusvanglas“ Lasnamäel.

Ülestõusnud ei suutnud halvata Tallinnas vastase sidet ja transpordi.

Side ja koostöö üksikute gruppide vahel oli puudulik. Teatav grupp, kes määratud objekti vallutamisel oli saanud kaotuse osaliseks, ei ühinenud naabergrupiga, et ühisel jõul lahingut jätkata.

Üksikute gruppide ülemad ei teadnud kesktaibi asukohta, sest operatsiooni juhid võtsid võitlusest osa, liikudes ühest kohast teise, selle asemel et operatsioone tervikuna juhtida.

Niipea kui võitlusgrupid jäid omapead tegutsema, algasid ka ebaõnnestumised. Täitnud oma ülesande, ei teadnud võitlusgrupid, mis

edasi teha. Sõjamineisteriumile pealetungil tegutses grupiülem mehiseelt, kuid saanud haavata, jooksis ta lähemasse sidumispunkti; juhita jäänud mehed viskasid enneaegselt süütepommi, kogu ruum mattus suitsu ja see takistas ülestõusnuil tegutsemast kiiresti ning otsustavalt.

Sõjaväe Ühendatud Õppeasutusele (Tondil) pealetungimisel oli võitlussalga ebaedu samuti tingitud nõrgast juhtimisest: teise majakorra vallutamiseks määratud võitlusgrupp hilines mõne minuti võrra sellest grupist, kes ründas maja alumist korda. Kui võitlussalk tungis teisele korrale, siis olid kadetid juba hoiatatud; võitlussalklased võeti sealt vastu tulega. Ja lööksalgad olid sunnitud taganema. Lennuväediviisis langes ülestõusnutele saagiks lennukeid, suuremal arvul relvi (sealhulgas üle 10 kuulipilduja) ja laskemoona, samuti 2 sõidukorras veoautot. Siin oleks pidanud kohe organiseerima veoautodega relvade toimetamist töölistele. Kuulipildujatega relvastatud tööliissalkade ilmumine autodel linna ja nende energiline pealetungitegevus vastast kohates oleks suurel määral muutnud võitlevate jõudude vahekorra ülestõusnute kasuks. Peale selle oleks sellise energilise ja otsustusvõimelise grupi tegevus andnud äärmiselt suure moraalse efekti. Ent löökrühm lennupõljal ei avaldanud initsiatiivi ja jäi kohale seni kui ilmusid vastase väeosad ja sundisid löökrühma pärast tugevat vastupanu osutamist kell 11.30 taanduma.

Kõik eespooltoodud vead avaldasid suurt mõju 1. detsembri ülestõusu tulemustele. On endastmõistetav, et ilma mingisuguste vigade ja eksimusteta organiseerida ja läbi viia sellist komplitseeritud üritust nagu seda on relvastatud ülestõus on peaaegu võimatu. Ent osa eespooltoodud eksimustest ja vigadest oleks kahtlemata võidud vältida, kui ülestõusu oleks ette valmistatud ja organiseeritud täpselt nii nagu seda nõudis Lenin, kui sellesse oleks lõpuni suhtunud kui kunstisse.

I. detsembri relvastatud ülestõusus omas otsustavat tähtsust see asjaolu, et väikearvulise koosseisuga sõjaväelisel organiseeritud revolutsiooniliste tööliste salkade poolt alustatud ülestõusule ei järgnenud kiiresti masside tõmbamine lahingusse. 250—300 meest, kes vaenlasele ootamatult kallale tungis, oleks piisanud, et võita esimesi avangardlahinguid, kindlustada tähtsamate objektide vallutamist, halvata vaenlase elavjõu tegevust, kui sellele oleks kohe järgnenud poliitiliste vangide vabastamine (mis oli küll kavas, kuid jäi teostamata), töölisreservide relvastamine ja mobiliseerimine. Organisatsiooniline töö hulkade mobiliseerimiseks ülestõusu ajal oli aga äärmiselt nõrk. Tehastes ja vabrikutes polnud organiseeritud salku, kes oleksid kohe välja astunud avangardi toetamiseks. Parteil oli suur mõju tööliklassile, töölihsalgad veendusid oma kogemuste najal kodanliku valitsuse poliitika ja „iseseisva“ Eesti majandusliku arenemise pankrotis; nad järgisid EKP loosungit ja nõudsid kodanliku

korra kukutamist ja tööliste ning talupoegade valitsuse kehtestamist, teades et ainult sel teel võib leida väljapääsu sellest õigusetust ja laostunud olukorrast, kuhu neid oli viinud pankroteerunud eesti kodanluse poliitika. Nad olid valmis toetama EKP poliitikat. 1. detsembri ülestõusu ei või mitte mingil juhul seletada sellega, nagu poleks Tallinna tööliklass olnud küllalt revolutsiooniline. Viga peitus selles, et Tallinna töölised ei olnud poliitiliselt ja organisatsiooniliselt küllalt ette valmistatud väljaastumiseks just 1. detsembril. See omas otsustavat tähtsust. EKP, kes tahtis kodanluse eest täielikus saladuses hoida relvastatud ülestõusu ettevalmistamist, pööras liiga vähe tähelepanu sellele, et tõsta tööliklassi, töötava talurahva ja teiste rahvahulkade poliitilist aktiivsust ikka kõrgemale ja kõrgemale astmele, selleks et seda aktiivsust üldise revolutsioonilise liikumise kõrgeima arenemisastme silmapilgul arendada sõjariistude ülestõusuks. Konspiratiivselt ette valmistades relvastatud võitluse algust ei seadnud EKP üles ja ei viinud hulkadesse järjest teravnevaid, liikumise arenemisastmele vastavaid üleminekuloosungeid ega organiseerinud hulkade aktiivset võitlust nende loosungite ja nõudmise ümber. Rahvahulkade mobiliseerimine järjest kasvava fašismiohu vastu EKP poolt oleks aga olnud täiesti ja tingimata võimalik.

Seega EKP hindas üle kitsast sõjaväelist momenti ja alahindas massilise liikumise tähtsust ülestõus. Ootamatuse printsiip, puhtsõjaväelises mõttes oli seatud esikohale.

Ülestõus just 1. detsembril oli ootamatu mitte ainult kodanlusele, vaid ka töötavatele hulkadele Eestis ja selles oli tema peamine nõrkus.

EKP langetas pearaskuse ootamatusele ja polnud vajalikul määral ette valmistanud ülestõusu hulgalise liikumise kasvu. Siin oli EKP taktika, kogu tema tegevuse kõige nõrgem külg 1. detsembri relvastatud ülestõusu ettevalmistamises. Siin peitub peapõhjus, miks see relvastatud ülestõus lõppes kaotusega.

ÜK(b)P Keskkomitee häälekandja „Pravda“ andis eesti töörahva ülestõusule sügava marksistlik-leninliku hinnangu, kirjutades 1. detsembril 1930. a., et „...Tallinna ülestõusu kaotuse peapõhjus seisab selles, et eesti seltsimehed Lenini nõudmistest relvastatud ülestõusu kui kunsti suhtes õigesti aru ei saanud... Eestimaa Kommunistlik Partei oskas ülestõusu eel tõmmata revolutsioonilisse klassivõitlusesse töötajate laialdasi hulki. Kuid otsustaval momendil, relvastatud võitluse ajal võimu eest, jäid need hulgad passiivseiks pealtvaatajaks. Kommunistlik partei ei osanud organisatsiooniliselt ja sõjaliselt siduda eelväe lahingusalga väljaastumist hulkade väljaastumisega. Kõik tähelepanu oli juhitud võitlusgruppide tegevusele. Vabrikutest ja tehastest, sõjaväeosadest

ja asutustest võeti ära kõige aktiivsemad seltsimehed ja liideti võitlusgruppidesse. Tehased ja sõjaväeosad jäid otsustaval minutil ilma juhtimiseta. Partei lootis siin relvastatud võitluse stiihilisele arenemisele, mitte aga selle organiseerimisele seestpoolt. Võitlusgrupid, kellele asetati pealootus, olid organisatsiooniliselt nõrgad, ei tundnud küllalt hästi sõjariistu ja olid täiesti ette valmistamata visa tänavavõitluse pidamiseks. Sellepärast löödi võitlejad liiga vara puruks. Nad jätsid lahinguvälja maha veel ennem, kui jõudsid lahti hargneda Tallinna proletariaadi peajõudude esimesed kolonnid“.

Selles seisis kangelasliku Tallinna proletariaadi 1. detsembri relvastatud ülestõusu ebaõnnestumise peapõhjus. 1. detsembri lüüasaamist ei saa mingil juhul seletada tööliklassi aktiivsuse puudumisega ja EK Parteile mittekaasatundmisega, nagu seda püüdsid teha kodanlased ja oportunistid. Eestis oli sel ajal revolutsiooniline situatsioon olemas, silmapilk ülestõusuks oli õigesti valitud. Tarvis on meenutada vaid ühte tundemärki, selleks et näidata, kuidas oli lugu töötava rahva ja sõjaväe meeleoluga.

Pärast 1. detsembrist arreteeriti ja anti väljakohtu alla Tallinnas umbes 100 sõdurit ja madrust. Linnas algasid kohe hulgalised läbiotsimised. Mõni linnaosa otsiti maja-majalt läbi, vangistati iga tööline, kes oli olnud mingi töölisorganisatsiooni juhatuses või tähtsamas komisjonis. Umbes samasugune pilt oli kogu maal. Viru maakonnas arreteeriti umbes 500 isikut. Ainuüksi Väike-Maarja rajoonis vangistati üle 60, neist umbes pooled asunikud ja muud väikemaapidajad, pooled töölised ja noorsoolased. Pärnus, Viljandis, Narvas ja mujal arreteeriti ja anti väljakohtute alla hulk töölisi. Igalpool otsiti taga töölisi ja üldse klassiteadlikke tööinimesi, mõõduandjaks oli meelsus, mis nuhkidel oli teada valimiste, ametiühingute tegevuse, tööliste lugemise jne. järgi. Pärast 1. detsembrist töötasid väljakohtud ööd kui päevad. Verine terror, mis järgnes töörahva revolutsioonilise väljaastumise mahasurumisele, näitas kuivõrd revolutsiooniline oli eesti töötav rahvas ja kui suur poolehoid ja mõju oli Eesti maa Kommunistlikul Parteil.

Vaadeldes lähemalt, milliste jõududega kodanlus surus alla töörahva ülestõusu, näeme, et kodanlus ei julgenud ülestõusnute vastu välja tuua ühtegi regulaarväeosa. Vastulööki korraldati fašistliku kaardiväe abil, kuhu kuulusid kadetid, hallparunliku koosseisuga õppepataljon, politsei reserv, soomusauto polkovnik Raudvere juhtimisel ja kindral Põdderi eriline rühm.

Esimese detsembri ülestõus tõendas uuesti, et eesti rahvas oli kodanluse väikese terroristliku jõugu võimuses, kes suutis Eestis valitseda ainult tänu katkestamatult kehtivale sõjaseadusele ja julmale terrorile, et selle valitsuse toeks olid ainult väeosade juhid, kõrgemad

ohvitserid ja poliitiline politsei, ning et kogu kodanluse võimuparaat puruneb rahvahulkade järgmisel vihapuhangul.

See silmapilk saabus 1940. a. suvel, kus Eestimaa Kommunistlik Partei, olles töötava rahva hulgas leninlikult kasvatanud väljaastumiseks, suhtudes ülestõususse lõpuni kui kunstisse ja olles selleks varem üksikasjaliselt ette valmistanud nii, nagu seda nõuavad Lenin ja Stalin, viis eesti töörahva võitlusse kodanluse vastu ning kogu kodanluse riigi- ja võimuparaat varises kokku mingit tõsist vastupanu avaldamata.

Eesti töötav rahvas võitis bolševike partei juhtimisel, võitis lõplikult ning jäädavalt.

*

1. detsembri kangelaste veri ei olnud asjatult valatud. Nende sangarlik võitlus valmistas teed töörahva võidule, nõukogude võimu kehtestamisele Eestis.

Nüüd, kus on teostunud see, millest unistasid ning mille eest võitlesid ja langesid 1924. a. 1. detsembri ülestõusust osavõtjad, kus Nõukogude Eesti töötajad, juhitud Lenini-Stalini parteist, ehitavad koostiste Nõukogudemaa rahvastega uut, õnnelikku ja rõõmuküllast elu — meenutab see tähtpäev, kui palju vaprust, jõudu ja ohvreid oli vaja selleks, et valmistada ette tööliklassi võitu 1940. a. suvel.

Mälestus neist eesti töörahva parematest poegadest, kes andsid oma elu 1. detsembri relvastatud ülestõususes, elab igavesti Nõukogude Eesti töötajate südameis, vaimustab ja sütitab meid Lenini-Stalini partei juhtimisel töötama veelgi innukamalt, veelgi ennastsalgavamalt meie sotsialistliku kodumaa ja töörahva hüvanguks.

SISUKORD.

1. Revolutsioonilise situatsiooni küpsemine Eestis 1923—1924. aastal lk. 3—7
2. EKP — ülestõusu organiseerija ja juht lk. 7—11
3. Relvastatud ülestõusu plaan lk. 12—15
4. Ülestõusu käik lk. 15—18
5. Ülestõusu nurjumise põhjused lk. 18—25

Vastutav toimetaja J. Saat

Keeleline toimetaja H. Seping

Tehniline toimetaja E. Ridala

Ladumisele antud 8. III 1950. Trükkimisele antud 30. III 1950. Trükiarv 4000.
Paber 61:86 ¹/₁₆. Trükipoognaid 1,75. Arvutuspoognaid 2,10. MB-02336. Tellimise nr. 2954.
Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49.

На эстонском языке

А. Либман. Вооруженное восстание 1 декабря 1924 года

SENI ON ILMUNUD:

1. G. F. Aleksandrov — Ameerika reaktsiooni filosoferivad kannupoisid
2. D. D. Blagoi — Puškin, suur vene rahvuspoet
3. N. I. Bragin — Kreeka rahva võitlus vabaduse ja sõltumatuse eest
4. N. Buzulukov — Lenini-Stalini õpetus põllumajanduse kollektiviseerimisest
5. V. V. Danilevski — Vene novaatorid maailmatehnikas
6. G. A. Deborin — Kahe sõjakolde kujunemine ja NSV Liidu võitlus kollektiivse julgeoleku loomise eest (aastad 1932—1937)
7. G. A. Deborin — Nõukogude riigi esimesed rahvusvahelised aktid ja tema välispoliitika välismaise interventsiooni ja kodusõja aastail
8. V. I. Dokukin — Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ülemaailmne tähtsus
9. H. T. Eidus — Jaapan
10. P. K. Figurnov — Marksistlik-leninlik kriisiteooria
11. P. I. Glušakov — Poola
12. K. P. Gofman — „Marshalli plaan“ ja „lääneblokk“
13. O. Hallik — Vene teadlaste osa mullateaduse arengus
14. L. N. Ivanov — Lääneriikide münchenipoliitika ja NSV Liidu kui tõelise rahuteguri osa (aastad 1937—1940)
15. I. I. Jermašov — „Aatomidiplomaatia“ ja rahvusvaheline koostöö
16. N. A. Kaptsov — P. N. Jablotškov — vene elektrotehnika au ja uhkus (1847—1894)
17. N. Karotamm — Kommunistliku partei manifest
18. P. Kogerman — Eesti põlevkivi ja selle rahvamajanduslik tähtsus
19. F. T. Konstantinov — Bulgaaria Rahvavabariik teel sotsialismile
20. O. Kuusinen — Kaasaegsed parempoolsed sotsiaaldemokraadid
21. D. Kvassov ja H. Seeberg — Akadeemik I. P. Pavlov — kõrgema närvitalitluse õpetuse looja
22. I. M. Lemin — Nõukogude Liidu välispoliitika Suure Isamaasõja ajal
23. M. A. Leonov — Marksistlik-leninlik maailmavaade on inimkonna suuri-
maid saavutusi
24. L. A. Leontjev — Sotsialismi poliitiline ökonomia Lenini ja Stalini töödes
25. B. J. Levin — Maa ja planeetide tekkimine
26. V. A. Negovski — Organismi elufunktsioonide taastamine
27. J. Nuut — Meie tänapäeva teadmised materia loomusest

28. A. I. Oparin — Kaasaegseid vaateid elu tekkimisele
29. A. M. Pankratova — Nõukogude diplomaatia võitluses kapitalistlike maade katsete vastu kujundada ühtne nõukogudevastane rinne
30. E. Päll — Intelligentsi osa ühiskonna arengus
31. J. J. Roginski — Uusi teooriaid inimese põlvnemisest
32. M. M. Rosental — Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja uue inimese kujunemine
33. N. L. Rubinstein — Kolmkümmend aastat nõukogude välispoliitikat
34. N. L. Rubinstein — Nõukogude diplomaatia võitluses NSV Liidu isoleerimise vastu ja diplomaatiliste suhete jaluleseadmine kapitalistlike maadega
35. R. Rägastik — Stalinlik põuarünnaku plaan
36. H. Seeberg — Suure vene füsioloogi I. P. Pavlovi elu ja looming
37. A. A. Smorodintsev — Gripp ja selle tõrje
38. A. I. Sobolev — Lenini peegeldusteooria ja kunst
39. A. G. Trutnev — Maaviljeluse heinaväljasüsteemi teaduslikud alused
40. A. Turtšinski — A. N. Radištšev — suur vene kirjanik-revolutsionäär
41. E. S. Varga — „Marshalli plaan“ ning Inglismaa ja USA majandus
42. S. I. Võgodski — Uusi nähtusi kapitali ekspordis pärast Teist Maailmasõda
43. D. J. Zorina — Tööerakonna liidrid — Inglise-Ameerika imperialismi sulased
44. E. M. Žukov — Nõukogude Liit võitluses rahvaste vabaduse ja sõltumatus eest

1950. a.

1. (45.) H. Arman — Tuleviku-Tallinn
2. (46.) I. Laponogov — Ungari demokraatlik vabariik uuel etapil
3. (47.) G. Serdjutšenko — N. J. Marri osa materialistliku keeleõpetuse arendamises
4. (48.) A. I. Antipov — Tšehhoslovakkia uuel teel
5. (49.) J. Iljinski — Soome
6. (50.) J. Käbin — Marksistliku partei ideoloogilised alused. Lenini teos „Mis teha?“
7. (51.) A. S. Perevertailo — Hiina rahva ajalooline võit võitluses riigi sõltumatus ja demokraatiseerimise eest

Iga brošüür sisaldab ca 30 lk. teksti ja maksab 1 rubla.

Nõudke neid populaarteaduslikke brošüüre kõigist Vabariikliku Raamatukaubanduse Kontori raamatukauplustest, ETKVL-i kooperatiividest ja „Ajakirjandusliidu“ müügipunktidest.

Rbl. 1.—

Wlt. 3813

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00423848 3